

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІОПРАГМАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ КОМУНІКАТИВНО-РЕЛЕВАНТНИХ ПРОСОДИЧНИХ СИСТЕМ У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі англійської мови)

У статті висвітлено соціопрагматичну значимість таких просодичних систем, як системи акценту і тону в офіційному мовленні. Інтонація, як план вираження комунікативної структури висловлювання, розглядається як незалежна система комунікативних значень, не пов'язаних з планом змісту, тобто граматичною, синтаксичною структурою висловлювання та суб'єктно-модальним відношенням мовця. Доводиться спроможність цієї системи служити ефективним знаряддям для реалізації різних комунікативних стратегій комуніканта, зумовлених його соціальним статусом. Просодичні системи акценту і тону оцінюються з точки зору реалізації ними такого важливого у діловому спілкуванні принципу, як принцип кооперації.

В епоху антропоцентризму дослідження лінгвістичних наук спрямовані на розвиток теорії комунікації, яка останнім часом визначається як «процес прискорення обміну інформацією» [8, 7]. Ця вимога стає особливо актуальною у діловому мовленні, основними рисами якого є «точність, стислість, впливовість» [6, 5]. Тому інтонація як ефективний спосіб економії засобів словесного вираження, як «носіє прагматичної функції впливовості» [18, 85] і «засіб уточнення комунікативного змісту та емоційно-експресивних відтінків висловлювання» [13, 9] набуває актуальності як у науковому дослідженні ділового дискурсу, так і в практичному оволодінні культурою ділового мовлення. Оскільки сприйняття інтонації передуює сприйняттю змісту, то неправильне інтонування висловлювання може спричинити порушення комунікації [13, 4]. Успіх комунікації залежить не тільки від уміння володіти логікою, психологією, а й інтонацією, яка повинна стати доступним у застосуванні знаряддям реалізації комунікативних стратегій мовців. Успішності інтонаційного моделювання сприяє дослідження її не формальних (системних), а функціональних властивостей [22, 27]. Виконання завдання доступності інтонації у застосуванні значно полегшується вивченням інтонації як «незалежної та відкритої системи контекстуально зумовлених значень» [17, XII], системи значень, не залежних від лексико-граматичної структури речення та суб'єктно-модального ставлення мовця. У даній статті комунікативні значення просодичних систем уточнюються з точки зору здійснення ними такої важливої у діловому дискурсі функції, як прагматична функція впливовості, з точки зору їх рівня кооперативної спря-

мованості та функціональної значимості їх соціальної варіативності під час комунікації.

Дискурс, як тип міжособистісного спілкування, може розглядатись у двох аспектах: комунікативно-прагматичному та інтеракційному, а мовленнєві акти в ньому — з точки зору реалізації ними двох функцій: іллокутивної та інтеракційної [2, 21]. Іллокутивна функція або прагматична спрямованість мовленнєвого акту (далі — МА) зумовлена комунікативним наміром мовця, пов'язаним з його цілеспрямованим наміром вплинути на адресата, тобто певною комунікативною стратегією. Інтерактивна функція відображає рівень кооперативності комунікантів у досягненні порозуміння, що проявляється на рівні експліцитності відповідно до ситуативно спрямованої комунікативної потреби [17, 31].

Вивчення соціально зумовлених форм існування мови та функціональної значимості соціальної варіативності англійської інтонації спрямоване, зокрема, на збагачення соціальних норм мовної поведінки більш ввічливими формами спілкування, що викликане необхідністю відходу від авторитарних методів управління, від «мови нетерпимості до мови довіри» [7]. Комплексний аналіз портрета сучасної людини був би неповним без урахування варіативності її інтонаційних характеристик під впливом різноманітних умов комунікації. Розглядаючи комунікативну роль у соціолінгвістичному аспекті, У. Герхардт розрізняє статусні, позиційні та ситуативні ролі комунікантів. Статусні ролі — це те, що людина одержує з народженням (стать, раса, національність, громадянство), те, що триває протягом усього життя (вік), а також те, що часто не змінюється

(віросповідання, соціальний прошарок, клас). Позиційні ролі — це ролі, виконання яких передбачає володіння якоюсь позицією (вчитель, начальник, батько). Ситуативні ролі — це більш-менш фіксовані стандарти поведінки, не прив'язані до певних позиційних ролей комунікантів [21, 15–20]. Дослідження цих різновидів соціального варіювання інтонації збагачує комунікативну компетентність людини, її здібності до соціальної надбудови на ситуацію в цілому, на співрозмовника. Отже, з'ясувати соціопрагматичне значення варіанту просодичних систем — значить охарактеризувати обумовлений соціальною роллю мовця варіант просодичної системи з точки зору його рівня впливовості та реалізації ним «кооперативно» — або «конфліктно спрямованої стратегії» [16, 5].

Об'єктом дискурс-аналізу є не всі просодичні системи, а тільки ті, які виробляють «лінгвістичну інтонацію» [17, 1], тобто «компоненти з систематичними комунікативними рисами» [20, 365] або комунікативно-релевантні, «чутливі до контексту» [18, 175] компоненти інтонаційної структури, з якими пов'язано вибір комунікативних інтенцій. Такими системами є системи категорії акцентування (виділеність/невиділеність), категорії рівня висоти голосу (низький/середній/високий) та категорії зміни висоти голосу (система тонів: спадний, спадно-висхідний, висхідний, висхідно-спадний, висхідно-спадно-висхідний, рівний). У даній статті ми визначимо соціопрагматичну та інтерактивну значимість тільки двох просодичних систем: системи категорії акцентування та системи зміни висоти голосу.

Отже, розглянемо першу з систем — систему категорії акцентування (виділеності/невиділеності). На перший погляд може видатись, що дистрибуція виділених складів визначається лексичними та граматичними властивостями синтагми. Наприклад, слово *enormously* може асоціюватися з виділеністю. Насправді залежно від спланованого комунікативного завдання «психологічним присудком» [13, 14] або «предикатом думки» [5, 24], з яким пов'язана реалізація категорії акцентування, може бути будь-який склад, незалежно від лексичної та граматичної навантаженості слова, якому він належить. Мотивом виділеності/невиділеності є розмовний контекст, прагматична орієнтація висловлювання або дискурсу загалом, яка диктується мовленнєвою ситуацією. Компонентами мовленнєвої ситуації є комунікативна мета висловлювання, характер взаємодії комунікантів, умови, в яких відбувається спілкування (соціальні, економічні, психологічні та ін.) [10, 11]. Виділеність складів пов'язана з актом вибору (селекції) мовцем варіанту не з загальної (лінгвістичної) парадигми слів / складів, а з пара-

дигми «екзистенційно-синонімічних» [17, 241]. Парадигма у лінгвістичному контексті розглядається як «асоціативні ряди слів, спільних і за змістом, і за формою, або лише за формою чи лише за змістом» [9, 160], які виробляють у нашому мозку мовну систему, що обмежує кількість варіантів слів парадигми. Насправді ж не мовна система, не лінгвістичні фактори, а екстралінгвістичні умови, відомі обом комунікантам, накладають обмеження на вибір того чи іншого варіанту слова парадигми [17, 23]. Наприклад:

What did you sign? — The Contract of Insurance

Екстралінгвістичний фактор, а саме: сфера діяльності комунікантів, стан справ у стосунках між партнерами, готовності до підпису цього документа — впливає на вибір саме цієї відповіді із загальної парадигми можливих, якими можуть бути: — *Registration Fees*, — *Visa Application*, — *Power of Attorney*, — *Bill of Lading*. Екзистенційну парадигму в цьому разі утворюють відповіді, які характеризують якийсь певний період стосунків між партнерами у певній сфері діяльності, тобто екзистенційні синоніми, наприклад: *Bill of Lading*, *A Statement of Shortage*, *A Statement of the Ship's Draft*, *Ship Orders*. Таким чином, пропонується пов'язувати виділеність/невиділеність складу з використанням терміна «екзистенційна парадигма» [23, 23] замість сосюривського терміна «лінгвістична парадигма». Загальна або лінгвістична парадигма ширша і включає також екзистенційну парадигму. Екзистенційна парадигма може мати тільки один варіант відповіді, на відміну від загальної парадигми. Отже, виділити слово — це надати йому селективного статусу в певній комунікативній ситуації. Наприклад: *Who has come? — Boss has come*. Спільний досвід розуміння ситуації комунікантами або «прагматична пре су позиція» [1,31] забезпечують можливість тільки одного варіанту. Виникаючи у специфічний час та в специфічному місці, тобто у специфічній комунікативній ситуації, кожна синтагма мовленнєвого акту має неповторне мовне оточення, унікальний контекст інтеракції, заснований на особливому розумінні, яке існує між мовцем та слухачем. Це створює унікальний лінгвістичний контекст, що дає можливість заощаджувати засоби словесного вираження, не повторювати слів, які не несуть нової інформації. Унікальність контексту пояснюється тим, що після кожного кроку вперед у часовому просторі він містить спільне усвідомлення того, що було сказано у попередніх синтагмах. Стан розуміння охоплює як давно існуючі елементи, так і створені щойно, а також ніколи не згадувані елементи, які сягають корінням невисловленого дискурсу. Порозуміння між комунікантами розвивається кумулятивно протягом усього часу послідовного ланцюга розмови.

стратегій мовленнєвого спілкування. Причому не тільки селективність, а й неселективність є засобом планування контексту.

— *Who sent you away?*

— *An insolent official.*

Відповідь не зовсім адекватна контекстові попередньої фрази і проектує новий контекст: неселективність слова *insolent* створює контекст розуміння цього епітета як невід'ємної властивості, існування якої раніше вже було встановлено. Невиділеність цього слова припускає існування спільної думки про те, що всі чиновники нахабні. Епітет *insolent* може бути замінений будь-якими іншими семантичними синонімами (*impudent, cheek*), загальноприйнятими у даній соціальній групі комунікантів. Отже, невиділеність слова теж припускає вибір слів, але з парадигми не екзистенційних синонімів, якими можуть бути навіть такі слова, як *kind, attentive, obliging*, а семантичних. Обираючи це, а не інше слово з парадигми семантичних синонімів, мовець планує розуміння того, що він і його слухач належать до однієї групи, соціально, географічно та історично визначеної, яка надає перевагу вживанню саме цього епітета у зв'язку з цим суб'єктом. Отже, неселективність слова теж пов'язана з вибором мовця варіанту для створення більш адекватного контексту спілкування, що є не просто проявом вищого ступеня кооперативності та впливовості, а й засобом вираження соціально обумовленої спрямованості дискурсу. Таким чином, з категорією акцентування пов'язана функція модифікації ступеня прагматичної орієнтованості тексту. Виділені слова, привертаючи увагу слухача до головної ідеї висловлювання або до «мовленнєвих актуалізаторів» [4, 10], максимально впливають на слухача. Рольові (статусні, позиційні та ситуативні) взаємостосунки комунікантів, забезпечуючи варіативність мовлення [14, 9], дають їм право використовувати ті чи інші марковані форми мовлення. Так, використання двох головних наголосів замість одного є показником домінуючого комунікативного статусу мовця. Наприклад:

Fpost'poned this meeting [24].

Мовець користується категорією акцентування для планування контексту інтеракції відповідно до свого задуму навіть тоді, коли різниця між запланованим та зрозумілим контекстами досить

уже відома інформація, як факт, можливість якого вже колись обговорювалась. Тут саме невиділеність слова *sacked* створює контекст сприйняття новини як приголомшливої, і тому є виразником домінуючого ситуативно обумовленого комунікативного статусу адресата. Отже, категорія акцентування, виконуючи функцію тема/рематичного членування речення і тим самим створюючи будь-який контекст спілкування, є ефективним просодичним засобом реалізації соціопрагматичної функції МА.

Категорія зміни висоти голосу втілюється у системі фонетичних реалізацій п'яти тонів: спадного, висхідного, спадно-висхідного, висхідно-спадного та рівного (вітчизняні автори виділяють ще й висхідно-спадно-висхідний). Комунікативно-прагматичні значення тонів виявляються при розгляді опозиційних стосунків між ними. Опозиція тонів: спадний / спадно-висхідний порівняно з іншими реалізується в дискурсі найчастіше, тому вони вважаються основними тонами у системі фонетичних реалізацій [23, 68]. Порівняємо:

Mr. Block has an appointment (спадно-висхідний) | *to see you at ten*, (спадний).

Mr. Block has an appointment (спадний) | *to see you at ten* (спадно-висхідний) [24].

Перший мовленнєвий акт можна перефразувати: «щодо визначення часу зустрічі з містером Блоком, то ви призначили її на десяту годину». Другий мовленнєвий акт має зміст: «щодо десятої години сьогодні, то ви призначили зустріч з містером Блоком». Отже, за спадно-висхідним тоном закріплюється значення передачі загального фону спілкування, передачі мовцем інформації, якої вже торкалися раніше в процесі спілкування, яка вже включена до складу потенціалу спільного досвіду комунікантів, «сфери тотожності» [5, 114]. Функція спадного тону полягає в подачі нової інформації, результатом якої є внесок нового елемента в обсяг мовленнєвої конвергенції комунікантів [17, 70].

I've been looking (спадно-висхідний) | *at some of the figures* (спадно-висхідний) | *from last quarter* | *& I have some questions* (спадно-висхідний) | *regarding the company's efficiency* (спадний) | [24].

Спадно-висхідний тон створює ефект нагадування повторюваної процедури перевірки та обговорення квартальних звітів начальником. Спад-

ний тон вводить нове у цій процедурі, а саме: зміст запитань, які виникли у начальника під час перевірки. Якщо розглянути значення тонів опозиції спадний/спадно-висхідний глобальніше, то спадний тон виконує функцію подачі інформації, яка змінить світогляд слухача, спадно-висхідний тон подає інформацію, яка не поповнює світогляд слухача. Ці ж комунікативно-прагматичні значення мають вищезазначені тони у репліках-реакціях у такій ПС:

- *Where is it produced* | (спадний)
- | *Somewhere in England* | (спадний)
- | *Somewhere in England* | (спадно-висхідний) [23]

Спадний тон першої репліки планує контекст очікування від адресата інформації, яка б змінила рівень компетенції адресанта у цьому питанні. Другий її варіант, завдяки вживанню спадно-висхідного тону, сприймається першим мовцем як такий, що містить недостовірну інформацію, і тому не може вважатись поповненням його досвіду. Друга репліка у такому виконанні може бути перефразована: «не сприймайте це за відповідь на запитання, це не є конкретна інформація, яку ви хотіли б почути». Отже, як і опозиція виділений/невиділений склад, опозиція тонів спадний/спадно-висхідний здійснює актуальне членування мовлення. Це регулює сприйняття інформації слухачем і тим самим впливає на хід дискурсу, що відповідає принципів кооперації. Різниця полягає в тому, що вони мають різну комунікативну значимість і не можуть бути взаємозамінюваними. Порівняємо:

- | *Is there anyone in the office?* |
- | *I think Jane's gone home* | (спадний)
- | *I think* | *Jane's* (спадно-висхідний) | *gone home* (спадний) [23].

Невиділеність слова *Jane* у першому варіанті відповіді проектує контекст інтеракції, в якому немає альтернативного варіанту слову *Jane*. У кімнаті може перебувати тільки Джейн, тобто імплікується, що кімната пуста. Спадно-висхідний тон слова *Jane* імплікує, що саме Джейн серед інших, відомих комунікантам, присутніх, про яку йшлося раніше у розмові, пішла. Таким чином, невиділеність слова та спадно-висхідний тон, які розглядаються як засоби вираження «змістових опорних пунктів» [11, 196] або теми речення, не можуть бути взаємозамінюваними. Невиділеність пов'язана з неселективністю. Вибір тону може здійснюватись тільки на виділеному складі, тобто не просто пов'язаний зі селективністю, а й модифікує її комунікативно-прагматичне значення.

Різницю між комунікативно-прагматичними значеннями неселективності, або невиділеності складу та спадно-висхідного тону також можна

продемонструвати на прикладах різного інтонаційного оформлення парантезних прислівників на зразок *actually, frankly, usually, always, sometimes* та ін. Порівняємо МА:

- | *I don't actually want to do this* | (спадний)
- | *I don't* | *actually* (спадно-висхідний) | *want to do this* (спадний) [11, 23]
- | *I don't* | *actually* (спадний) | *want to do this* (спадний)

Невиділеність, тобто неселективний статус прислівника *actually*, вказує на недоцільність вживання іншого варіанту парадигми екзистенційно-синонімічних прислівників. У другій і третій моделях виділеність прислівника зумовлена бажанням мовця зробити вибір тону — спадно-висхідного або спадного. Даний вибір робиться з соціальною метою. Висхідний тон вживається з метою надати розмові відтінку солідарності у стосунках між комунікантами, імплікує дружній жест на зразок «поплескування по плечу» [12, 54]. Виділеність та вибір спадно-висхідного тону слова *actually* можна пояснити так: вибір саме цього варіанту з екзистенційно-можливих пізнається слухачем як уже відомий факт (слухач уже знає, що мовець може хотіти це зробити). Спадний тон сигналізує про бажання мовця відокремитись від слухача, не робити кроків до зближення у стосунках, підкреслити свій незалежний соціальний статус. Спадний тон у цьому випадку свідчить про те, що вибір з екзистенційної парадигми цього варіанту пов'язаний не просто з бажанням створити контекст сприйняття не характерного для цієї ситуації вставного слова, а й має на меті подати пряму, непом'якшену відповідь, яка передає істинний намір мовця. Таким чином, використання спадного тону із соціальною метою виражає небажання мовця досягти порозуміння, тобто відповідає конфліктно-спрямованій стратегії, а спадно-висхідний тон — елемент кооперативно-спрямованої стратегії. Використання спадного тону як показника нової інформації, пов'язане зі встановленням домінуючої ситуативно обумовленої соціальної ролі комуніканта, спадно-висхідний тон — це показник його недомінуючого комунікативного статусу.

Аналіз багатьох прикладів підтверджує, що висхідно-спадний та висхідний тони мають соціо-прагматичне значення встановлення контролю за дискурсом. Використання замість спадного тону його різновиду висхідно-спадного та висхідного тону замість спадно-висхідного [23, 82] створює контекст спілкування, в якому мовець підкреслює свій домінуючий порівняно зі слухачем соціальний статус, що полягає в праві контролювати хід розмови, вести її у потрібному йому руслі, визначати моменти вступу слухача в розмову. Але різниця полягає в тому, що висхідний тон як різно-

вид спадно-висхідного закріплюється за рематичною інформацією, а висхідно-спадний як різновид спадного — за тематичною.

Порівняємо:

| *When I've read this up to the end* | (спадно-висхідний) *I'll help you* | (спадний).

| *When I've read this up to the end* | (висхідний) *I'll help you* | (спадний) [23].

Першу модель зі спадно-висхідним тоном можна перефразувати так: «якщо ти зачекаєш трохи, то я тобі допоможу», — тобто імплікується бажання зблизитись зі слухачем. Друга модель, з висхідним тоном, імплікує: «якщо ти хочеш, щоб я тобі допоміг, тобі доведеться зачекати», — тобто йдеться про те, що слухач мусить пристосовуватись до мовця. Інтонаційна модель першого МА характерна комунікату з домінуючою соціальною роллю, друга модель, скоріш за все, може бути використана мовцем з недомінуючим статусом. Приклади подачі інструкцій є яскравою демонстрацією домінантного статусу як наслідку встановлення контролю за спілкуванням.

Be brief (висхідний) | *speak slowly and clearly* (висхідний) / *but in a friendly voice* (висхідний) *I and smile* (спадний) *I* [24].

Висхідний тон імплікує: «якщо ви мене послухаете, то я вам скажу про те, що ви хочете знати». Ця інтонаційна модель передає усвідомлення мовцем його домінантного статусу, якого було досягнуто завдяки володінню невідомою слухачеві інформацією. Висхідний тон виступає засобом утримування уваги слухача до потрібного мовцеві моменту. Спадний тон пов'язаний з кінцем думки.

Тепер порівняємо такі МА:

| *We came out of the station* (спадно-висхідний) | *turn right* | (спадно-висхідний) *took the first left* | (спадно-висхідний) & *came to a T-junction* | (спадний).

| *We came out of the station* (висхідний) | *turn right* (висхідний) | *took the first left* (висхідний) | & *came to a T-junction* (спадний) [23].

Спадно-висхідний тон асоціюється з ситуацією виправдовування, доведення своєї правоти без претендування на домінуючий статус. Вживання висхідного тону в цьому висловлюванні правомірне в ситуації, коли мовцеві раніше дали хибні інструкції дій, які відтворюються ним з метою доведення неправоти мовця, що дав ці інструкції, вираження свого обурення і, тим самим, підкреслення свого домінуючого ситуативного статусу. Яскравими прикладами, які можуть продемонструвати значення контролю за бесідою висхідного тону, є розповіді казок, історій, анекдотів.

Висхідний тон також уживається з метою нагадування слухачеві інформації, яка колись містилась у сфері їхнього загального мовленнєвого до-

свіду. Бажання мовця відкоригувати рівень мовленнєвої компетенції, відновити прогалини у мовленнєвому досвіді слухача — це ще один із проявів встановлення соціальної домінантно сті одного з комунікантив над іншим.

/What appointments do we have/(спадний).

/ Mr. B lock / (спадно-висхідний) *I then the accountant /* (спадно-висхідний) */after lunch your lawyer /* (висхідний) [24].

Спадно-висхідний тон свідчить про впевненість адресата в тому, що ця інформація відома адресантові. Висхідний тон сигналізує про те, що адресант напевно забув про призначену ним на цей час зустріч. Можливо, ця зустріч призначалась набагато раніше, ніж попередні дві.

Значення встановлення певного соціального статусу можуть бути продемонстровані на прикладах опозиційного вживання висхідного та висхідно-спадного тонів у різних типах інтерогативних МА. Серед загальних запитань треба розрізняти такі, що ставляться з метою отримання інформації, корисної для мовця» і такі, що ставляться на користь слухача [23, 95]:

Can I help you? [25]

Could you deal with him? [24].

Таке розмежування пояснюється існуванням різних відтінків комунікативно-прагматичних значень, які передаються одним і тим самим тоном у цих двох видах запитань. Порівняємо інтонаційні моделі мовленнєвих актів, які мають прагматичну інтенцію отримання корисної для мовця інформації:

/Is this Downing Street I (спадно-висхідний).

/Is this Downing Street I (висхідний).

Спадно-висхідний тон у першому варіанті мовленнєвий акт означає ввічливе прохання мовця приділити йому увагу. Висхідний тон проектує контекст спілкування, в якому мовець відчуває свою перевагу над слухачем, свій домінуючий статус. Така інтонаційна модель може бути використана, скажімо, людиною, яка звертається до полісмена з проханням відповісти на запитання, знання відповіді на яке входить до його професійної компетенції. Тобто висхідний тон є засобом тиску на особу, що є проявом здійснення контролю над розмовою. Таким чином, спадно-висхідний тон — більш ввічлива форма у цьому контексті.

Тепер розглянемо інтонаційні моделі інтерогативних МА, які імплікують контекст надання послуг слухачеві:

/Can I help you I (спадно-висхідний) [25].

/Can I help you I (висхідний).

На відміну від першої інтонаційної моделі друга виражає менш тепле, але щире ставлення мовця до слухача. Бажання надати послугу звучить як формальне. Висхідний тон, хоча тут і

створює тиск на слухача, але цей тиск пов'язаний зі ширим бажанням допомогти слухачеві. Таким чином, у даному контексті висхідний тон буде адекватнішим засобом досягнення інтенції принесення максимальної користі слухачу. Явний контроль за бесідою, який встановлюється висхідним тоном, виявляється тут у наполегливому бажанні змусити слухача скористуватися його послугою.

За останніми результатами соціолінгвістичних досліджень висхідний тон вживається вдвічі частіше жінками, ніж чоловіками, в десять разів частіше підлітками, ніж дорослими, в три рази частіше робітничим класом, ніж представниками середнього класу, на 50 % більше етнічними групами, ніж європейцями. Існують дві точки зору, які пояснюють такі соціолінгвістичні дані. Представники першої схиляються до думки, що висхідний тон переважно вживається членами суспільства з недомінуючими статусними ролями для вираження непевності. Друга точка зору полягає в тому, що висхідний тон використовується як природна властивість конверсаційної взаємодії (інтеракції) комунікантів, що мовець використовує висхідний тон як адекватніший засіб контролю за розумінням співрозмовника. Експериментально-фонетичні дослідження останніх років показали, що вживання висхідного тону асоціюється не з ситуаціями певності комунікантів, а з тими моментами дискурсу, в яких мовець хотів би підвищити інтерес слухача до розмови, тобто максимально вплинути на слухача, на хід розмови [20, 365–366]. Отже, велика частотність вживання висхідного тону порівняно з іншими тонами пояснюється тим фактом, що він ефективніше сприяє створенню умов успішної комунікації, якими є дотримання основних принципів прагматики — принципів ширості та послідовності мовленнєвої поведінки, принципу кооперації та ввічливості.

Якщо висхідний тон є проявом домінуючого статусу в момент спілкування, який встановлюється внаслідок оперування мовцем інформацією зі сфери мовленнєвої конвергенції комунікантів, модифікацією обсягу фонових знань, то висхідно-спадний тон вживається з метою подачі інформації як такої, що не просто змінює світогляд слухача, як це робить спадний тон, а й підкреслює перевагу мовця в даній момент спілкування завдяки першості відкриття і констатації факту реальності, що змінює світогляд обох комунікантів. Наприклад:

I We are out two thousand dollars I (висхідно-спадний)/.

/We are out thousand dollars I [24].

Спадний тон мовленнєвого акту проектує контекст сприйняття репліки як інформації, яку мовець передбачав, і тому не має шокуючого для

обох комунікантів ефекту. Висхідно-спадний тон сигналізує про те, що цей факт повідомляється в момент його виявлення. Використання цього тону в даному випадку має на меті встановлення тимчасового домінуючого статусу над слухачем завдяки саме першості у виявленні цього факту. Спідно-висхідний тон імплікує: «Хто б міг подумати? Ніхто: ні я, ні ви не чекали такого, але ж факт є факт, саме я перший констатував цей факт».

Якщо вибір певного варіанту вищезазначених тонів пов'язаний із проектуванням певного контексту спілкування, то вибір рівного тону сигналізує про нейтральність мовленнєвого акту відносно реалізації якоїсь комунікативної інтенції [23, 134]. Мовленнєві акти з точки зору наявності комунікативної навантаженості можуть бути прямо орієнтовані на слухача, тобто комунікативно значущі та умовно орієнтовані, які не мають певної комунікативної мети і є вокалізацією написаних речень або загальновідомих ритуальних процедур. Рівний тон у таких випадках імплікує: «Я тобі кажу те, що тут написано», або: «Я тобі кажу те, що в таких випадках говориться». Прикладом уживання рівного тону може бути публічна молитва, озвучена священнослужителем. Прикладом озвучення відомої процедури може бути такий вид дидактичного дискурсу, як ведення уроку вчителем:

Open your diaries (рівний) I take your pens (рівний) I write down the home task (спадний) I.

Рівний тон може бути також ефективним засобом реалізації наміру вчителя отримати контрибутивну відповідь, тобто відповідь, яка є логічним продовженням озвучуваного вчителем написаного речення.

— *He came up (рівний)*

— *to the policeman (спадний)*

— *and ask him about (рівний)*

— *the way to the station (спадний).*

Основна функція передачі закодованого дискурсу пояснює також уживання рівного тону в моменти вагання мовця (*hesitation pause*) під час висловлювання думки. Мовець часто має труднощі в доборі мовних засобів, і йому доводиться переключати увагу від слухача до мови. Рівний тон у моменти вагання мовця імплікує: «Зачекай деякий час, поки я сформулюю те, що повинен зараз висловити». Можна сказати, що мовець думає над тим, що він говорить, а не над тим, що він хоче донести до слухача. Іншими словами, рівний тон вживається з комунікативно ненавантаженими сегментами мовлення в моменти відсутності інтеракції комунікативних інтенцій (ілюктивних сил).

Отже, проаналізувавши приклади реалізації комунікативних значень таких просодичних систем, як системи категорії акцентування та кате-

горі змін висоти голосу, в соціально зумовленому діловому дискурсі можна виявити пряму залежність ступеня прагматичної впливовості та кооперативності комунікації від соціальної (статусної, позиційної, ситуативної) ролі комунікантів. Аналіз функціональних властивостей взятих просодичних систем підтверджує, що інтонація може бути способом економії засобів словесного вираження шляхом створення унікального для кожної синтагми лінгвістичного контексту; не просто може служити засобом досягнення максимальної впливовості на слухача, а є також засобом збагачення комунікативної компетентності людини у різних соціальних (статусних, позиційних та ситуативних) умовах спілкування. Визначення соціопрагматичних значень комунікативно-релевантних просодичних систем категорії акцентування та категорії зміни висоти голосу дозволить виявити в межах цих систем репертуар соціально маркованих просодичних засобів, яким може користуватися мовець із домінуючою / недомінуючою комунікативною роллю. Соціопрагматичним значенням виділеності / невиділеності складу є відповідно селективність / неселективність складу / слова із парадигми екзистенційних синонімів. Селективність, або виділеність слова як семантичного центру висловлювання, — невід'ємна властивість комуніканта з домінуючою соціальною роллю. Соціальна роль впливає на кількісні показ-

ники виділеності: слова набувають двох головних наголосів замість одного. Невиділеність як засіб введення загальноприйнятих для певної комунікативної спільності форм спілкування є ефективним способом соціальної ідентифікації комунікантів. Переекспліцитність або недоекспліцитність, які можуть досягатись неадекватним дійсному станові справ актуальним членуванням мовлення, призводять до конфліктної ситуації. Соціопрагматичні значення тонів опозиції спадний /спадно-висхідний — це не просто подача світогляднозмінюючої / несвітогляднозмінюючої інформації, а й засіб соціального зближення / роз'єднання мовців. Вживання зі спадним тоном великої кількості парантезних прислівників є показником незалежного ставлення мовця, його домінуючого соціального статусу. Опозиція тонів висхідний / висхідно-спадний має соціопрагматичне значення здійснення контролю за ходом розмови, що проявляється у модифікації сфери мовленнєвої конвергенції комунікантів висхідним тоном та в шокуючому ефекті подачі світогляднозмінюючої інформації висхідно-спадним тоном. Отже, більшою або меншою мірою соціально маркованими формами мовлення можуть бути всі варіанти з двох розглянутих просодичних систем, крім варіанту рівного тону, який не виконує прагматичної функції впливовості і тому не може бути використаний із соціальною метою.

Арутюнова Н.Д., Падуцева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1985.— Вып. 16. Прагматика.— С. 3⁴2.

Белодед О.Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности (на материале англ. яз.): Автореф. дис. канд. филол. наук.—К., 1990.

Грайс Г.П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике.— М.: Прогресс, 1985.— Вып. 16. Прагматика.— С. 217-237.

Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи // Вопр. языкознания, Т.—1. 1964.— № 6.—С. 26-38.

Інтонація мовлення / Відп. ред. Л.А. Близниченко: — К.: Наук, думка, 1968.

Коваль А.П. Ділове спілкування: Навч. посібник.— К.: Либідь, 1992.

Нестеренко В.Г. Язык нетерпимости и язык доверия // Свободная мысль.— 1992. — №2.—С.74-77.

Почепцов Г. Г. Моделі комунікації.— К.: Вища шк., 1996.

Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики.— К.: Основи, 1998.

Торсуев Г.П. Фонетические единицы и структуры предложения / Семантическое и формальное варьирование.— М.: Высш. шк., 1979.

Фомиченко Л.Г. Роль смысловых актуализаторов в реализации связности, цельности и воздействия английских монологических текстов // Прагматические функции просодии: Межвуз. сб. науч. трудов: изд-во Моск. гос. пед. ин-та им. В.И. Ленина.— М., 1987.—С. 195-201.

Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения: Науч. попул.— М.: Высш. шк., 1989.

Черемисина-Ениколопова Н.В. Законы и правила русской интонации: Учеб. пособие.— М.: Наука, 1999.

Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США.— М.: Наука, 1983.

Шевченко Т.Н. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации (на материале англ. яз.): Автореф. дис... д-ра филол. наук.— М., 1990.

Яшенкова О.В. Оцінні номінації в англійському діалогічному мовленні. — Автореф. дис... канд. філол. наук.— К., 1995.

Brazil D. A Grammar of Speech.— Oxf.: Oxford Univ. Press, 1995.

Celce-Murcia M., Brinton M.D., Goodwin M.J. Teaching Pronunciation II A Reference for Teachers of English to Speakers of Other Languages.— Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996.

Coulthard M., Brazil D. Discourse. Intonation and Language Teaching.— L.: Longman, 1982.

Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1993.

Gerhardt U. Rollenanalyse als Kritische Soziologie. — Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1971.

Sinclair J.M., Coulthard R.M. (1975). Towards an Analysis of Discourse.— Oxf.: Oxford Univ. Press, 1975.

Джерела ілюстративного матеріалу

Brazil D. The Communicative Value of Intonation in English. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1997.

Hacikyan A.J., Gill M. Business in English. — L.: Regent Publishing Company, Inc., 1980.

O'Connor J. D., Clare Fletcher. A Pronunciation Practice Book. — L.: Longman Group UK Limited, 1998.

Bokova V. A.

**REALIZATION OF SOCIAL AND PRAGMATIC FUNCTION
OF THE COMMUNICATIVELY RELEVANT PROSODIC
SYSTEMS IN OFFICIAL DISCOURSE**

The article highlights the social and pragmatic value of such prosodic systems as prominence and tone within the discourse analysis of official speech. Intonation as a communicative structural plan of expressing an utterance is an independent and freestanding system. It doesn't depend on the grammatical and syntactical structure of an utterance and a speaker's attitude. The proposed system of independent, social and pragmatic meanings of intonation will become an effective and manageable means of realizing individual communicative strategies. Intonation categories of prominence and tone are investigated from the point of view of one of the most important principles of official communication, i.e. the cooperative value.